

الفهرست (طوسی)

«فهرست کتب الشیعة و اصولهم و اسماء المصنفین و اصحاب الاصول (للطوسی) (ط- الحدیثة)»، اثر محمد بن حسن طوسی، معروف به **شیخ طوسی**، به **زبان عربی** است که زندگی نامه مختصر تعداد زیادی از شخصیت‌های **شیعی** و معرفی آثار علمی برخی از آنها را در بر گرفته است.

فهرست مندرجات

- ۱ - معرفی اجمالی
- ۲ - ساختار کتاب
- ۳ - گزارش محتوا
- ۴ - ترتیب‌های کتاب
- ۵ - جلد‌های دیگر کتاب
- ۶ - پانویس
- ۷ - منبع

معرفی اجمالی

شیخ، انگیزه خود را برای نگارش این اثر، در ابتدای کتاب، با این مضمون بیان کرده است: چون که دیدم فهرستی جامع و کامل از نام دانشمندان **شیعه** و اسلامی کتب‌های آنها وجود ندارد، به تالیف این فهرست ترغیب شدم، با اینکه بزرگانی از شیعه، به فهرست نگاری روی آورده بودند، اما کارهای آنها ناظر به بخشی از آثار و برخی از شخصیت‌ها بود. این کتاب، در بین کتب رجالی جایگاه ویژه‌ای دارد و دانشمندان شیعه و **اهل سنت** برای آن اعتبار ویژه‌ای قائلند.

شیخ طوسی، از مبرزترین علمانی است که با تدوین روش مند فهرستی درباره دانشمندان و آثار علمی شیعه، گام بلندی برای معرفی چهره منطقی و علمی **تشیع** برداشت؛ منظور این نیست که فهرست شیخ طوسی، اولین فهرست بوده، زیرا نظراتی هست که فهرست نویسی و تهیه صورتی از آثار علمی گذشتگان یا معاصران، پیش از شیخ نیز، در بین شیعیان و اهل سنت وجود داشته است (شیخ، خود، در مقدمه، به این نکته توجه داده و می‌نویسد: جمعی از بزرگان طایفه و اصحاب ما به فهرست نگاری از کتب‌های اصحاب ما پرداخته‌اند. آقای رامیار، چند کار فهرست نگاری پیش از شیخ را، مانند فهرست ابن عبدون و فهرست ابن غضائری یاد می‌کند). ، بلکه مراد این است که فهرست شیخ طوسی یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین فهرس شیعه و مشتمل بر اکثر اطلاعات مربوط به **علمای شیعه** تا پایان سده ششم قمری است و یکی از کارنامه‌های علمی شیعه تا حدود اواخر همین سده به شمار می‌آید. شیخ، با تالیف این فهرست، تأثیر بسزایی در فهرست نگاری و رشد شخصیت شناسی و کتب شناسی اسلامی نهاد. پس از او، چندین فهرست، تالیف و عرضه شد، مانند فهرست نجاشی، معالم العلماء و **فهرست شیخ منتجب الدین**.

ساختار کتاب

فهرست شیخ، متشکل از سه بخش است:

۱. بخش مربوط به کسانی که اسم اصلی آنان معلوم بوده است (این بخش، بر اساس حروف الفبا که اولش همزه و آخرش یاء است، تنظیم شده است)؛
۲. بخش مربوط به کسانی که به **کنیه** معروف بوده‌اند و شیخ، نام آنها را نیافته است؛
۳. بخش مربوط به کسانی که با **قبیله** یا **شهر** یا لقبشان شناخته شده‌اند و اسم و کنیه آنها معلوم نیست.

در مجموع زندگی نامه ۹۱۲ شخصیت و دو هزار عنوان کتاب، معرفی شده است.

گزارش محتوا

اطلاعاتی که در ذیل هر شخصیت آورده شده، عبارتند از:

۱. اسم همراه با نسب و پس از آن، کنیه، **لقب** و دیگر مشخصات مربوط به تمایز وی، مانند محل سکونت؛
 ۲. بحث‌های رجالی، مانند **جرح و تعدیل** و ...؛
 ۳. مشاغل و تخصص علمی؛
 ۴. معرفی آثار علمی؛
- سلسله سند گزارش و اطلاعات و **روایات**.
- شیخ، در مورد شخصیت‌هایی که همه این اطلاعات درباره آنها وجود نداشته، به آنچه موجود بوده اکتفا نموده است.

آل بحر العلوم، معتقد است که شیخ، در صدد معرفی شخصیت‌های امامی (دوازده امامی) و کتب آنها بوده مگر در مواردی که ضرورت، ایجاب می‌کرده از غیر امامی نیز یاد کند، بنابراین، اصل در فهرست، امامیه بودن است، مگر خود شیخ تنکر به غیر امامی بودن داده باشد.

در فهرست، ۵ نفر از زبیده و ۱۰ نفر از **اهل سنت**، به دلیل تالیف اثری در باره مناقب **اهل بیت (علیهم‌السلام)**، مورد توجه شیخ قرار گرفته‌اند؛ مثلاً احمد بن محمد بن سعید همدانی زیدی، معروف به **ابن عتده** را معرفی کرده است، اما همراه با اعتدال؛ عبارت شیخ، این گونه است: **کان زیدیا جارودیا و علی ذلک مت و انما ذکرناه فی جملة اصحابنا لکنثرة روايته عنهم و خلطته بهم و تصنیفه لهم.**

فهرست شیخ، ترکیبی از کتب نامه و زندگی نامه است، به همین دلیل برخی از پژوهش‌گران فهرست شیخ را هم در زمره کتب‌های رجالی و هم جزو منابع کتب‌شناسی برشمرده‌اند.

[۱] بررسی مؤلفات شیخ طوسی، سید هاشم رسولی محلاتی، هزاره شیخ طوسی، ص ۲۱۹.

ترتیب‌های کتب

کتب‌هایی که بر محور فهرست تالیف شده‌اند، عبارت‌اند از:

ترتیب **عناية الله قهلبی** (م ق ۱۱).
 ترتیب **علی بن عبدالله اصبعی** (م ۱۱۲۷ ق).
 کتب **معراج الکمال الی معرفة الرجال**، نوشته **سلیمان بحرانی ملحوزی** (م ۱۱۲۱ ق)، در شرح این کتب تالیف شده است.
 در تمه این کتب، کتب‌های رجالی دیگر تالیف شده‌اند که عبارت‌اند از:

الفهرست، تالیف شیخ منتخب الدین.
معالم العلماء، تالیف **ابن شهر آشوب سروی**.
 در تلخیص این کتب، **نجم‌الدین هنلی حلی** (م ۶۷۶ ق)، کتب تلخیص فهرست را تالیف کرده است.

چاپ‌های دیگر کتب

۱. تصحیح: الویس اسپرنگر التیرولی و مولوی عبد الحق و مولوی غلام قادر،
[۱] شیخ طوسی، فهرست، تصحیح: الویس اسپرنگر التیرولی و مولوی عبد الحق و مولوی غلام قادر، هند، ۳۸۳ ص، ۸۹۲ عنوان.
 در ذیل این چاپ، کتب **نضد الايضاح**، در شرح کتب **ایضاح الاشتباه**، آورده شده است. **محقق تهرانی** در **الذریعة**
[۲] **آقابرگ تهرانی**، **محمدحسن، الذریعة الی تصانیف الشیعة**، ج ۴، ص ۶۶، ش ۲۷۶.
 این چاپ را با عنوان ترتیب فهرس شیخ الطایفة فهرست نموده و اشاره می‌نماید شخصی که اقدام بر این چاپ نموده است، در آن تصرف نموده و به آن، بعضی مطالب **رجل النجاشی** و **رجل ابن داوود** را اضافه کرده است.
۲. شیخ طوسی، فهرست کتب الشیعة و اصولهم و اسماء المصنفین و اصحاب الاصول، تصحیح: الویس اسپرنگر التیرولی و مولوی عبد الحق و مولوی غلام قادر، به کوشش محمود رامیار، مشهد: دانشگاه مشهد (کنگره هزاره شیخ طوسی)، ۱۳۵۱ ش، ص ۵۴۴، اول.
 با نام: فهرست کتب الشیعة و اصولهم و اسماء المصنفین و اصحاب الاصول.
 ۲. تحقیق: **سید عبدالعزیز طباطبایی**، قم: مکتبة المحقق الطباطبائی.
۳. شیخ طوسی، فهرست، تحقیق: سید عبد العزیز طباطبایی، قم: مکتبة المحقق الطباطبائی، ۱۴۲۰ ق، ص ۶۷۶، اول (شامل ۹۱۲ عنوان).
 محقق در آخر کتب، فهرست‌های مفصل و مختلفی از جمله فهرست اعلام و فهرست کتب موجود در شرح حال مؤلفان را به همراه نام آنها، با ترتیب حروف الفبا آورده است.
 ۳. تحقیق: **جواد قیومی**، قم: مؤسسه نشر الفقاهاة. با نام فهرست.
۴. شیخ طوسی، فهرست، تحقیق: جواد قیومی، قم: مؤسسه نشر الفقاهاة، ۱۴۱۷ ق، ص ۳۸۱، اول.

پانویس

۱. ↑ بررسی مؤلفات شیخ طوسی، سید هاشم رسولی محلاتی، هزاره شیخ طوسی، ص ۲۱۹.
۲. ↑ شیخ طوسی، فهرست، تصحیح: الویس اسپرنگر التیرولی و مولوی عبد الحق و مولوی غلام قادر، هند، ۳۸۳ ص، ۸۹۲ عنوان.
۳. ↑ **آقابرگ تهرانی**، **محمدحسن، الذریعة الی تصانیف الشیعة**، ج ۴، ص ۶۶، ش ۲۷۶.
۴. ↑ شیخ طوسی، فهرست کتب الشیعة و اصولهم و اسماء المصنفین و اصحاب الاصول، تصحیح: الویس اسپرنگر التیرولی و مولوی عبد الحق و مولوی غلام قادر، به کوشش محمود رامیار، مشهد: دانشگاه مشهد (کنگره هزاره شیخ طوسی)، ۱۳۵۱ ش، ص ۵۴۴، اول.
۵. ↑ شیخ طوسی، فهرست، تحقیق: سید عبد العزیز طباطبایی، قم: مکتبة المحقق الطباطبائی، ۱۴۲۰ ق، ص ۶۷۶، اول (شامل ۹۱۲ عنوان).
۶. ↑ شیخ طوسی، فهرست، تحقیق: جواد قیومی، قم: مؤسسه نشر الفقاهاة، ۱۴۱۷ ق، ص ۳۸۱، اول.

منبع

سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «تألیفات رجالی قرن چهاردهم هجری»، تاریخ بازبینی ۹۵/۲/۲۵.
 نرم افزار دروس حوزوی، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

رده‌های این صفحه: **کتاب رجالی شیعه**

